

ANDRÉ COMTE-SPONVILLE
Büyük Erdemler Risalesi

ANDRÉ COMTE-SPONVILLE 1952 Paris doğumlu, Fransız eğitimci ve filozof. Felsefe derecesi alarak École Normale Supérieure'ü bitirdi. Halen Sorbonne Üniversitesi'nde profesör olarak ders vermektedir. Diğer eserleri: *Traité du désespoir et de la béatitude* (1984-1988), *Une éducation philosophique* (1989), *L'amour la solitude* (1992), *Valeur et Vérité* (1994), *Impromptus* (1996), *L'être temps* (1999), *Présentation de la philosophie* (2000), *Le bonheur désespérément* (2000), *A-t-on encore besoin d'une religion?* (2003), *Le capitalisme est-il moral? Sur quelques ridicules et tyrannies de notre temps* (2004) [Kapitalizm Ahlaki midir? Zamanımızın Kimi Gülünçlükleri ve Zorbalıkları Üzerine, çev. Dilek Yankaya, İletişim Yayınları, 2012], *L'esprit de l'athéisme* (2006).

Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004 (1 baskı)

Petit traité des grandes vertus

© 1995 Presses Universitaires de France

İletişim Yayınları 1794 • Politika Dizisi 104

ISBN-13: 978-975-05-1094-6

© 2012 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2012, İstanbul

EDITÖR Can Belge

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Güneş Akkor - Burcu Tunakan

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ANDRÉ COMTE-SPONVILLE

Büyük Erdemler Risalesi

Petit traité des grandes vertus

ÇEVİREN Işık Ergüden

Vivien, Fabien ve Louis'ye

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	9
ÖNSÖZ	15
1 Nezaket	23
2 Sadakat	33
3 Basiret	49
4 İlimlilik (İtidal)	61
5 Yiğitlik (Cesaret)	69
6 Adalet	89
7 Cömertlik	121
8 Merhamet	143
9 Bağışlama	163
10 Minnet	181
11 Alçakgönüllülük	193

12	Sadelik	205
13	Hořgörü	215
14	Saflık	235
15	Yumuřak Huyluluk	249
16	İyi Niyet	263
17	Mizah	283
18	Ařk/Sevgi	297
	Eros.....	304
	Philia.....	322
	Ağapè.....	351
	<i>DİZİN</i>	384

SUNUŞ

Büyük Erdemler Risalesi Fransa'da çok satanlar listesinde yer almış bir kitap. Bu satışta yakın dönemde ahlaka duyulan ilgideki artışın payı kuşkusuz büyük. Ama kitabın yazarı André Comte-Sponville bu ilgiyi ve ahlakın, büyüsunü yitiren politikanın yerine geçmeye aday oluşunu da sorgulayan bir felsefeci. O, zaten bir moralist değil. Spinozacılığı onu böyle olmaktan yeterince koruyor. A. Comte-Sponville, bu iki alan arasındaki ilişki üzerinde, hiçbir ahlakın politikanın yerine geçemeyeceğinin bilincinde olan biri olarak düşünüyor. Bir söyleşisinde belirttiği gibi, dışarıdan fundamentalizmin, içeriden ise nihilizmin kemirdiği bir Avrupa'nın materyalist, tanrıtanımayan bir düşünürü olarak, *değerler* ve *erdemler* üzerine yazmak gibi zor bir işi yapıyor bu kitapta.

Bugün felsefi bir ahlak üzerine kaleme alınmış bir kitabı anlamak için ilk sormamız gereken soru, yazarın tercih ettiği filozofun kim olduğu sorusudur. Comte-Sponville'in filozofu, yardım ederken bundan haz duyan birine, içinden gelmediği halde yardım eden birini (erdemle çıkar arasındaki ilişkisizliği güvence altına almak amacıyla) yeğleyen Kant değil, insanı erdeme iten gücün istek olduğunu söyleyen Aristoteles ve "istek insanın özüdür" diyen Spinoza'dır. Comte-Sponville'e göre "eğer

erdemli eylem bize haz vermiyorsa, bu zaten erdemli olmadığımızdandır”. O halde ahlak üzerine taraflı bir kitap karşısında mıyız? Hıristiyanlığa karşı Epiküros, Kant’a karşı Spinoza! Tam olarak öyle değil. Comte-Sponville, eski Yunancada *bağlamak* anlamına gelen imanın yerine, *sadakat* anlamına gelen hatırlamayı ve korumayı öneriyor. Peki neye sadakat? Değerlerin yaratıldığı çağ olan İsa’dan 600-700 yıl önce filozofların Sokrates öncesi Yunanistan’ında, Buda’nın Hindistan’ında, Konfüçyus’un Çin’inde dile getirilen, üç büyük tektanrılı dinin buyurduğu ve bugün onları buyuran Tanrı’dan ve keşfeden bilgilerden yoksun kalmış değerlere, basit değerlere sadakat... Zor iş kuşkusuz. Comte-Sponville, bunu yalnızca Spinoza’dan, Aristoteles’ten, Epiküros’tan el alarak yapmaya çalışmıyor, bir yandan bütün bir Batı felsefe tarihini konuşturarak ve onların söylediklerini birbirleriyle tartıştırarak, öte yandan onların, bugün hepimizin yaşadıklarının ve onlardan çıkardığımız kanıların karşısında taşıyabilecekleri anlamı göstererek yapıyor. Sadakat zaten bunu gerektirmez mi? Büyük erdemler, küçük erdemler... Şefkat, ılımlılık, içtenlik, yardımseverlik, dürüstlük, cesaret... Binlerce yıldır burada olan ve bir süre gözden düştükten sonra yeniden hayatımıza, dilimize dönen (ve bizim hayatımızla, dilimizle yaşadığımız büyük kopuştan, büyük travmadan dolayı, bazılarını Türkçeye çevirmekte zorlandığımız) erdemler... Kendi kültürel *büyük kopuşumuz* üzerine düşünmemize ilham kaynağı oluşturabilecek bir kitap bu aynı zamanda.

Comte-Sponville, bir konferansında, Fransa’da 2000’li yıllarda basında sıkça sözü edilen “ahlakın geri dönüşü” konusunda üç tür açıklama getiriyor: *Yakın döneme* gönderen açıklama, ahlakın bir nesil farkıyla itibarını yitirişi ve ardından yeniden uyanışı üzerine. İtibar yitirme dönemi, 1968’ler civarında yer alıyor. Deleuze’ün bir kitabının “Immoralist Spinoza” başlığını (haklı olarak) taşıdığı dönem. Gençlerin Fransa’da Marksist ya da (öyle olmadıkları zaman) Nietzscheci oldukları, “iyi ve kötünün ötesinde” yaşamak istedikleri dönem. Felsefeci olmayanların, Paris üniversitelerinin duvarlarına “Yasaklamak yasaktır” sözlerini yazdıkları dönem. Ama hepsinden önemli-

si, “her şeyin politik” ve “politikanın her şey” olduğunun düşünül­düğü bir dönem.

Comte-Sponville, her şeyin politik olduğuna inanmayı sürdürmekle birlikte, artık politikanın her şey olduğunu düşünmediğini söylüyor. Bir zamanlar iyi bir politikanın zaten gereken ahlakı sağladığını düşünen gençliğin ve günümüzde de iyi bir ahlakın her şey olduğuna inanan ve dolayısıyla politikanın da yerine geçebileceğini düşünen yeni neslin yanlışlarını ortaya koyarak, ahlak ve politikanın farklılığı, birbirinin yerine geçirilemeyeceği görüşünü savunuyor. Bugünün gençlerinin gözünde itibarını yitirmiş, bizdeki “Bizim City”nin özendiği ve Batı’da çok sayıda örneği olan tele-showların gülünç malzemesini oluşturan politikanın unutulmuş anlamını hatırlatıyor. Politikanın yitirilen büyü­nün oluşturduğu büyük boşlukta din, ahlak (ve Comte-Sponville’in sözünü etmediği insan hakları politikası bağlamında hukuk) yeni bir politik “axiologie” oluşturma iddiası ile boy veriyorlar.

Comte-Sponville, gençliğinde kendisinin de paylaştığı “politika her şeydir” ideolojisinin yerine geçen “ahlak her şeydir” ideolojisine direnen bir ahlak üzerine düşünüyor. Comte-Sponville’e göre, günümüzde sosyal, çatışmalı, politik bütün sorular karşısında önerilen yeni cevaplar, *politik doğruculuk*, *yardımseverlik*, (dış politikada) *insani destek* biçimleri altında, hep ahlaki ve bireysel nitelikte cevaplar olarak ortaya çıkıyor.

Kuşkusuz, “Sınır Tanımayan Hekimler”, “Yoksullar için aşevleri”, (bizdeki Ramazan çadırları), “İrkçılığa karşı S.O.S” hareketleri, hepsi saygıdeğer girişimler. Ama bu girişimlerin iyi bir politikanın yerine geçeceği düşüncesi, tıpkı bir zamanlar iyi bir politikanın zaten ahlaki olacağı düşüncesi gibi bir yanılsama. Çünkü, “göçmen işçilerin Fransızların işini elinden aldığı­ni” söyleyerek, onları “evlerinde olmaları koşuluyla” sevdiğini söyleyen Le Pen’e karşı, onların da insan olduğu şeklindeki moralist bir söylem, apolitik olduğu için, seçimlerde etkisiz olmaya mahkûm. Comte-Sponville’e göre etkili olacak söylem Fransa’nın göçmen işçilere ekonomik açıdan ihtiyaç duyduğunu gösteren politik bir söylemdir.

Ahlakın geri dönüşünün nedenlerinin ikinci açıklaması, daha uzun bir tarihsel sürece, 1917’de başlayıp, Sovyetler Birliği’nin çökmesiyle sonuçlanan bir sürece bakmamızı gerektiriyor. Bütün bu dönem boyunca Batı, kendini Sovyet blokuyla ilişkisinde tanımlamaktaydı. Batı karşıtları için bir eleştiri, Batı’nın “hür dünya” olduğuna inananlar için ise olumlama şeklinde gerçekleşen “değerlendirmeler” hep bu yolla yapılıyordu. Batı ahlak meşruluğunu ya da kendi eleştirisini hep bu *farık* yoluyla temellendirmekteydi. Bu konuda garip bir paradoksu yaşadığı Batı: Comte-Sponville’in sözleriyle “O, Brejnev döneminde ne kadar kendinden emin ve göz kamaştırıcıydı”. Şimdi ise ne kadar tereddütlü ve akli karışmış bir halde! Kapitalizmin tuhaf zaferi! Batı, ortadan kalkan bu *farık* ile birlikte kendi değerlerini temellendirme konusunda kendisiyle başbaşa kaldı. Dış referansın yok oluşuyla birlikte, artık Batı, meşruluğunu kendi bünyesinde, kendi ideallerinde, kendi değerlerinde, yani *ahlakta* aramak durumunda. Değerler karşısındaki jeopolitik duruş, yerini ahlaki bir duruşa terketti.

Comte-Sponville’in bu konuda önerdiği üçüncü ve son açıklama çok daha uzun bir süreci, Rönesans ve Aydınlanma ile başlayan ve bugün tamamlanmış olan bir laikleşme (ve Fransa söz konusu olduğunda *Hıristiyanlıktan çıkış*) sürecini ilgilendiriyor. Nietzsche’nin daha 19. yüzyılda ünlü “Tanrı öldü” sözleriyle dile getirdiği, Alman sosyoloğu Max Weber’in “dünyanın büyüsunü yitirmesi” olarak nitelendirdiği, Carl Schmitt’in “teolojiko-politik’in sonu” adını verdiği bir süreç.

Comte-Sponville’e göre, Tanrı’nın toplumsal açıdan ölmesiyle, (bazı uzmanlarca tartışılır olsa da) *bağlamak* anlamına gelen, dinin toplumda bıraktığı boşluğu günümüzde ahlak doldurmaya çalışıyor. Eskiden “ne yapmalıyım?” sorusuna Tanrı, kilisesiyle, buyruklarıyla, rahipleriyle cevap veriyor; bu cevaplar, “bir doğum hediyesi paketi” şeklinde bireye hayatının başından itibaren sunuluyordu. Şimdi Tanrı’nın verdiği cevaplar –en azından toplumsal açıdan– işitilmiyor ve herkes, “ne yapmalıyım?” sorusuyla başbaşa buluyor kendini. İşte bu nedenle, ahlaka her zamankinden çok ihtiyaç duyuyoruz. Çünkü Batı

uygarlığı, kendisini 3000 yıldır olmadığı kadar uzaklaşmış buluyor Tanrı'dan. İşte Comte-Sponville'e göre, hemen hemen aynı dönemde doruğuna ulaşan bu üç süreç bir arada, bugün *ahlakın geri dönüşü* dediğimiz durumun ortaya çıkmasını sağlamakta. Comte-Sponville'in sunduğu tanrıtanımaz ahlak felsefesi örneği, din ve ahlak ilişkisini yeniden düşünmemiz için de iyi bir fırsat veriyor bize. Tanrıtanımazlığı, dinlerin önemini ve gücünü görememezlik şeklinde tecelli etmeyen ve Batı'da kiliselerin bir araya gelmesini sağladığı insanların artık çoğu kez yalnızca süpermarketlerde karşılaşmalarının doğurduğu sorunlar üzerinde düşünen bir felsefeci o. Ama aynı zamanda insanlığın ürettiği değerlerin, Tanrı'nın toplumsal olarak ölümünün ardından yaşayacak kadar eski ve güçlü olduğuna inanca kadar da iyimser bir düşünür.

Burada Comte-Sponville'in bir makalesinde, felsefe tarihinde filozofların ahlak ve politika arasında kurmuş oldukları ilişki konusunda yaptığı sınıflandırmadan söz etmenin yerinde olacağını düşünüyorum: Filozoflar, ahlak ve politika arasında ya yakın bir ilişki kurar ya da ikisinin ilişkisizliği görüşünden hareket eder. Comte-Sponville, birinci gruba şaşırtıcı bir biçimde Platon ve Lenin'i yan yana yerleştiriyor ve onları *idealist* olarak nitelendiriyor. Burada idealizm, materyalizme ontolojik olarak karşıt olan bir konuma işaret etmemekte, ahlak ve politikanın uyum içinde olması durumunun oluşturacağı ideale duyulan inanca delalet etmektedir. Platon ve Lenin birlikte, ahlaken iyi olan ile politik olarak doğru olanın bir ve aynı şey olduğunu düşünür. Ama bu karşılaşma noktasından itibaren iki düşünce, birbirine tümüyle karşıt yönlerde gelişecektir. Platon'a göre ahlak ve politika çok yakın bir ilişki içindedir, ama bu ilişki de başat olan ahlaktır. Ahlaken iyi olan, Platon'a göre zaten politik olarak doğrudur. Lenin'e göre ise, durum bunun tam tersidir. Yani Lenin, ahlak ve politika arasındaki yakınlıkta başat olanın politika olduğunu söyler. Politikayı temellendiren ahlak değildir. Ahlak politikanın güdümündedir. Comte-Sponville, Lenin'in 1920'de *Gençlik Örgütleri Söylevi*'nde şu sözleri söylediğini hatırlar: "Ben *ahlaktan* proletaryanın çıkarlarına

uygun olanı anlıyorum”. Comte-Sponville, Platon’un da basitçe söylersek, “ben iyi politikadan, iyi idesine uygun olanı anlıyorum,” dediğini belirtir.

Ahlak ve politika konusundaki ikinci felsefi duruş, *ilişkisizlik* tezine dayanır. Comte-Sponville bu gruba kinikleri ve Machiavelli’yi yerleştiriyor. Kinikler, Diogenes örneğinde görebileceğimiz gibi en yüksek değeri erdemde, dolayısıyla ahlakta bulur. Diogenes’e göre, ahlaki açıdan iyi olmak politik açıdan etkili, başarılı olmaktan çok daha değerli ve önemlidir. İktidarsız erdem, erdemsiz iktidara tercih edilir. O halde, ahlak ve politika arasındaki ilişkisizlik kiniklerce ahlak lehine düşünülmelidir.

Machiavelli, aynı ilişkisizlik durumunu politika lehine düşünür ve politik olarak etkili olmayı, ahlaki olarak iyi olmaya yeğler. Machiavelli’ye göre, “seçimleri kaybetmektense, ruhunu kaybetmek” (politik açıdan) daha doğru olacaktır. Comte-Sponville’in böyle kışkırtıcı bir üslupla özetlediği Machiavelli’ye ait bu yaklaşım, politikanın otonomisini ortaya koymasından son derece önemlidir.

Hannah Arendt’in bir eserinde Machiavelli’den yaptığı şu alıntı, belki daha zarif bir üslupla aynı görüşü dile getirmekteydi: “Bu dünyadan ayrılırken, ardında daha iyi bir dünya bırakmayı, iyi biri olmuş olmaya tercih ederim”. Arendt, Machiavelli’nin bu cümlesiyle, yalnızca politikanın otonomisine değil, aynı zamanda onun insanı yücelten eylem olduğuna dikkatimizi çekiyor.

TÜLİN BUMİN